

УДК 070.4:316.454.52

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «УКРАЇНСЬКА ПРЕСА» (АБО ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ)

Степан Кость

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Генерала Чупринки, 49, м. Львів, 79044, Україна
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

На багатьох прикладах з історії української преси проаналізовано зміст поняття «українська преса» і запропоновано авторське тлумачення цього поняття. При цьому автор не заперечує, що це питання поки що досить дискусійне.

Ключові слова: історія української преси, історія України.

Передовсім, зробимо два зауваження. По-перше, в науці часто трапляється так, що вчені користуються традиційним дослідницьким інструментарієм, поняттєвим апаратом. Певною мірою це й інерція мислення і консерватизм (в позитивному сенсі). Але помалу нагромаджуються нові факти, що стають «критичною масою» – і тоді вже конче потрібно переглядати і переосмислювати попередні уявлення. Не є винятком й історія преси. По-друге, ця публікація мала увійти до спільного проекту з одним із російських факультетів журналістики: автор працював над історією української преси, російський колега – над історією російської преси. Однак з відомих причин (російсько-українська війна) співпраця припинилася. Проте актуальність питання очевидна. Майдан і нинішня війна спонукають до нового осмислення методологічних проблем науки про журналістику. У статті порушено справді важливу методологічну проблему, і своє завдання ми вбачаємо в тому, щоб висловити (хай навіть у форматі дискусії) свої міркування з приводу змісту поняття «українська преса».

Відповідь на це питання не настільки проста, як здається на перший погляд. Якщо навіть сьогодні деякі політики, публіцисти, вчені заперечують існування українського народу як окремого, самостійного народу (заперечують вони і самостійність української мови), то наскільки обґрунтовані і плідні спроби дослідити будь-які теоретичні аспекти «української преси» як атрибуту якогось примарного народу? Але оскільки цей народ з тисячолітньою традицією існує (всупереч антиісторичним і ненауковим твердженням не тільки сучасних політиків, публіцистів, учених, але і їх відомих попередників), то цілком виправдано поміркувати і над змістом поняття «українська преса», бо однозначної відповіді на це питання в середовищі навіть українських істориків преси немає. В електронних та друкованих засобах соціальної комунікації влітку 2013 р. якось несподівано (?) почалася розмова про українську літературу, а якщо точніше – про її походження. Як зауважив оглядач газети «День» О. Прилипко, сформувався три погляди на українську літературу: 1) українською літературою може вва-

жатися тільки твір української мови та національного таланту; 2) будь-який твір, створений на території сучасної України, можна вважати українською літературою; 3) якщо сам автор вважає себе приналежним до української літератури [1]. І я уявив собі таку, цілком можливу в СРСР, ситуацію: українська література складається тільки з творів, написаних іншими мовами і неукраїнцями... Згадалася давня суперечка про те, чи можна вважати М. Гоголя українським письменником з огляду на його українське походження, на українську стихію його творів, навіть на особливості його художнього мислення. Адже багато істориків літератури, публіцистів, критиків вважають М. Гоголя українським, а ось Ю. Липа (відомий український мислитель, поет, громадський діяч, який загинув від рук НКВД в серпні 1944 р.), захищаючи національну гідність українців, вважав М. Гоголя «батьком зрадників» [2, с. 122–138].

Питання щодо того, які періодичні видання належать до української преси, порушив В. Ігнатієнко ще 1923 р. у статті «Історія української преси та її вивчення» на сторінках журналу «Бібліологічні вісті». Він відзначив, що не розроблені такі важливі питання, як: 1) що вважати українською пресою, 2) яку територію брати до уваги, 3) як класифікувати пресу. Підставою для розв'язання проблеми, на думку В. Ігнатієнка, можуть бути такі принципи: 1) державності (територіально-державна ознака), 2) мови і 3) принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови. Аналізуючи можливі варіанти, він дійшов висновку, що єдиним принципом, який вирішує питання «що вважати українською пресою», може бути «принцип мови в комбінації з основною етнографічною територією розселення українського народу з додатком тих острівців, які заселили українські емігранти в Америці, на Далекому Сході і в інших регіонах світу» [3, с. 24].

Відомий дослідник історії української преси І. Михайлин вважає, що в дискусії на сторінках «Бібліологічних вістей» етнографічний принцип був спростований, а затверджений територіальний [4, с. 29]. Адже через три роки В. Ігнатієнко знову повернувся до проблеми вже в книжці «Українська преса (1816–1923)». Він писав: «Що вважати українською пресою – питання складне, але в основних своїх рисах його можна вирішити, взявши до уваги всі моменти культурно-національного і політичного життя України як під владою імператорів Росії, так і Австро-Угорщини. А взявши до уваги ці моменти, ми повинні додати до визначення, що вважати «українською пресою», принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови» [5, с. 7]. Керуючись цим принципом, В. Ігнатієнко вважає українською всю пресу, що виходила на території України і на інших землях, населених українцями, надруковану усіма українськими діалектами, говорами і всіма правописами (ярижкою, фонетикою); сюди ж він додає і пресу, що виходила іншими мовами (російською, французькою, німецькою, англійською) і яка захищала й відображала інтереси української культури, боролася за ідею і за звільнення українських трудящих мас від національно-політичного та соціально-економічного гноблення (щодо цієї групи преси В. Ігнатієнко висловив застереження: вважає, що її потрібно розглядати як окреме явище українського життя).

Це застереження свідчить про невпевненість, про непослідовність В. Ігнатієнка, про вади його підходу до визначення змісту поняття «українська преса».

Зрозуміло, що В. Ігнатієнко не міг обґрунтувати принцип державності як основоположний у визначенні цього поняття. Політичний підтекст наукової методологічної проблеми полягає в тому, що в умовах союзного договору Україна перетворилася на Українську Радянську Соціалістичну Республіку, з незалежної держави вона перетворилася на союзну республіку, по суті, на територію, в межах якої розвивалася економіка, наука, мистецтво, виходили періодичні видання. Багато українських діячів (політичні, громадські, представники науки і культури) щиро вірили, що програма «коренізації» (в умовах України – «українізації»), прийнята на XII з'їзді РКП(б) у квітні 1923 р., сприятиме розвитку національного життя, що Україна буде не тільки радянською і соціалістичною, але й українською. Українські «націонал-комуністи» (як і тисячі інтелігентів з Галичини, які приїхали працювати в радянську Україну) не розуміли, що «українізація» – це тимчасова поступка російських більшовиків потужній українській національній стихії, зумовлена небажанням більшовицького керівництва загострювати національне питання і необхідністю терміново розв'язувати інші не менш важливі політичні й економічні проблеми. «Українізація» спочатку закономірно активізувала національне життя України, так само закономірно припинилася після Голодомору 1932–1933 рр. Наслідком вмілої більшовицької політики було те, що почав переважати саме територіальний підхід. Адже незважаючи на те, що в ідеологічному розумінні преса була комуністичною, В. Ігнатієнко вважав її українською, бо виходила вона в межах України [6, с. 6].

Можливим наслідком територіального підходу або принципу могла бути ситуація, коли на «українській» території виходили б тільки видання іншими мовами, і все одно це була б «українська» преса.

У радянські часи методологічними проблемами історії української преси ніхто серйозно не займався (та й історії такої як науки не було), і сучасна історія української преси, уже в роки незалежності, цей територіальний принцип отримала у спадок. «Антитериторіальний» принцип вимагає більш суттєвого критерію, ніж «територія». А. Животко (історик української преси із середовища української діаспори) не вивчав спеціально методологічних і теоретичних проблем дослідження преси, але висловив важливу думку щодо перших українських періодичних видань в Україні, що виходили російською мовою – їх він вважав українськими, оскільки своїм основним змістом вони сприяли пробудженню в українському суспільстві національної думки і почуття, що вело до організації національно-суспільних сил та створення підстави для їх розвитку [7, с. 40]. На цій підставі А. Животко «Украинский вестник», «Украинский журнал», «Харьковский Демокрит», що виходили російською мовою, вважав українськими.

На сучасному етапі теоретичними проблемами територіального принципу займається відомий історик і теоретик української преси І. Михайлин. Він прихильник розширеного розуміння обсягу поняття «українська преса», що взагалі-то цілком узгоджується зі згаданим територіальним принципом. Так, він вважає, що «Вісті ВУЦВК», «Червоний шлях», «Життя і революція» (видання 20-х рр. ХХ ст. у радянській Україні), «Нова Україна», що виходила в Харкові в роки нацистської окупації (1941–1943), належать до корпусу української преси. Як бачимо, формальне використання територіального принципу дозволяє об'єднати в межах української преси різні, іноді навіть протилежні за своєю ідейно-зміс-

товною і політичною сутністю видання. Безумовно, для дослідника цікава вся періодика в повному обсязі, що виходила на території України. Її дослідження неможливе поза українським контекстом, і як джерело дослідження вона також дуже цінна, як і дослідження публікацій в ній тих чи тих відомих українських публіцистів і діячів (патріотів України). Але питання визначення змісту й обсягу поняття «українська преса» буде дискусійним і відкритим доти, доки не буде визначено головний критерій визначення змісту поняття «українська преса». Свого часу ми такий критерій запропонували, виходячи з того, що належність до української преси визначається не територіальним чинником, не чинником видавця (національне походження видавця, редактора), не мовним чинником (мова видання). Навіть українська тематика не може повною мірою охопити обсяг поняття «українська преса». Є тільки єдиний чинник, єдиний критерій – українська національна ідея, ідея української державності та незалежності, що відображає і виражає головний тренд українського сюжету всесвітньої історії; українським виданням ми вважаємо те, яке виражає і захищає національні інтереси українського народу і є рупором ідеї державної самостійності і незалежності – цього головного історичного та морального імперативу української нації. Ставлення до цієї ідеї – єдиний принциповий критерій в оцінці діяльності будь-якої української політичної партії, суспільства, періодичного видання, того чи того діяча. Такий підхід не суперечить ні загальнолюдським цінностям, ні інтелектуальній свободі вченого, ні праву мати свої політичні погляди, ні т. зв. свободі слова.

Звернімося до найбільш характерних і навіть одіозних прикладів, але зробимо застереження: наш підхід не заперечує можливості функціонування іншомовної преси на території України, як і необхідності її вивчення в українському контексті.

Перший приклад. Чи достатньо підстав вважати «Харьковский Демокрит» (1816) фактом історії української преси? Виходив він у Харкові (Слобідська Україна), тобто узгоджується з територіальним принципом, але був двомовним – у журналі були публікації і російською, і українською мовою. Вважати цей журнал українським зможемо тільки тоді, коли доведемо його проукраїнські тенденції, суголосність його програми з усвідомленим і підсвідомим бажанням українців стати вільними і незалежними. І в цьому розумінні локальний патріотизм В. Масловича (видавця і редактора) набував всеукраїнського значення, бо в змісті журналу все-таки приховувалася, можливо, не цілком ясна і відчутна, але проукраїнська орієнтація.

Уже більш виразно можна доводити український характер «Украинского вестника» (1816–1819), хоча визначення «український» вказувало насамперед на місце виходу – оскільки Харків був столицею Слобідсько-Української губернії. Але І. Михайлин саме цей журнал вважає початком української журналістики в Харкові, а не «Харьковский Демокрит». Визначальним критерієм була не тільки українська тематика, а українська стихія, що підсвідомо відчувається в публікаціях журналу. Всього цього немає в «Украинском журнале» (1824–1825) – журнал не друкував текстів українською мовою, не друкував праць з історії України, хоча в якійсь мірі відображав інтелектуальний і творчий рівень харківського суспільства, активізував духовне і наукове життя – цього все ж недостат-

ньо, щоб обґрунтовано вважати цей журнал фактом української преси. Зауважимо, що І. Михайлин розглядає цей період розвитку української журналістики як період становлення, який можна вербалізувати у формулі: від журналістики в Україні до української журналістики. Напевно, це досить прийнятна формула, що дає змогу вважати харківські видання того часу українськими.

Початком української преси є більше підстав вважати газету «Зоря Галицька» (Львів, 1848–1857). Адже виходила газета народною мовою, була друкованим органом Головної Руської (з одним «с», тобто «української») Ради, яка проголосила ідею окремішності і єдності українського народу (москвофільський період існування цієї газети, як і москвофільська преса в Галичині – це окрема тема).

Наступні два видання – «Киевский телеграф» (1859–1875) і «Киевская старина» (1881–1906). За визначенням І. Михайлина, це «російськомовні українські журнали», що зафіксовано в його «Історії української журналістики ХІХ століття». А. Животко в «Історії української преси» ці думки висловив ще в середині 40-х рр. ХХ ст. Але якщо йдеться про «Киевский телеграф», то «українським» його можна назвати тільки з того моменту, коли в редакції почали працювати відомі українські діячі з «Громади» – В. Антонович, М. Драгоманов, П. Житецький, П. Чубинський, С. Русов, Хв. Вовк, Я. Шульгін, С. Подолинський. Саме тоді журнал стає органом української політичної думки (як раніше журнал «Основа», як Кирило-Мефодіївське братство), що й викликало підозру у влади. У записці «О пресечении малороссийской деятельности» (за змістом це донос) голові Археографічної комісії М. Юзефович акцентував увагу на тому, що «Киевский телеграф» видають українофіли. У січні 1875 р. київський цензор одержав розпорядження ставитися до цензури «Киевского телеграфа» з особливою ретельністю, не допускаючи в ній жодних статей, у яких проглядаються українські тенденції [7, с. 98]. Ось чого боявся царський уряд – української тенденції.

Саме ця тенденція була характерна для «Киевской старини». Не можна не звернути уваги на той факт, що «Киевский телеграф» функціонував у той час, коли діяв т. зв. Валуєвський циркуляр (1863), що забороняв видання наукових робіт і книг для народу українською мовою. Наступний удар по українському руху та українському друкованому слову було завдано 1876 р. (внаслідок згаданої записки М. Юзефовича). Йдеться про Емський указ.

Отже, журнал «Киевская старина» – російськомовний (але друкував і українськомовні тексти), у перші роки існування отримувал навіть фінансові субсидії. На якій підставі вважаємо його фактом історії української преси? Саме на тій, що для нього властива все та ж «українська тенденція», що яскраво проявилася в останні два роки і в «Киевском телеграфе». По суті, журнал був органом українознавства, особливо з того часу, коли «Киевская старина» стала власністю «Старої громади» (до її складу входили такі відомі патріотично налаштовані діячі, як В. Антонович, М. Драгоманов, К. Михальчук, М. Зібер, Хв. Вовк, П. Чубинський, Т. Рильський, О. Кониський, М. Лисенко, М. Старицький, М. Левицький та ін.). Скажімо, у декількох подачах за 1898–1899 рр. журнал розкритикував відому «погодінську теорію» (М. Погодін стверджував, що перед монгольською навалою в Києві жили великороси, які після його падіння пішли на північ, а на їх місце прибули вихідці із заходу, з Карпат). Головна заслуга і значення «Киевской стари-

ны» полягає в тому, що журнал був чинником формування української національної свідомості.

Безумовно, до корпусу українського друку належать ще кілька інших іншомовних періодичних видань, що виходили на початку ХХ ст.: російською – «Украинский вестник» (С.-Петербург, 1906), «Украинская жизнь» (Москва, 1912–1917), німецькою – «Ruthenische Revue» (Відень, 1901–1905), «Ukrainische Rundschau» (Відень, 1905–1914), «Ukrainische Korrespondenz» (Відень, 1914), «Ukrainische Nachrichten» (Відень, 1914–1915). Українська тематика, захист українських національних інтересів, українська ідея – ось узагальнена характеристика цих видань, тому вони також є фактом історії української преси.

Складніші наступні приклади. В історії української преси були випадки, коли та чи та держава фінансувала періодичні видання українською мовою. Наприклад, у міжвоєнний період це робили уряди Польщі, Чехословаччини, Румунії, але це здійснювалося не в порядку звичайного фінансування тих чи тих структур українців як національної меншини, а з єдиною метою – це видання мало підтримувати урядову політику і виступати проти українських національних інтересів. Такою була, наприклад, газета «Рідний край», що виходила в Сх. Галичині. У міжвоєнні роки у Сх. Галичині виходили періодичні видання Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), виходили советофільські журнали «Нові шляхи», «Критика», які фінансувала Москва.

Наша позиція: видання, що виходили в Україні (на етнічних українських землях) українською мовою, але за фінансової підтримки інших держав, які переслідували свої експансіоністські цілі, – не відображали українських національних інтересів, не були державницькими (в українському сенсі), а тому й не були українськими.

Чи була українською преса України після входження до складу СРСР? Безумовно, ні. Якщо в середині 20-х рр. ХХ ст. дослідники ще вживали термін «українська преса», якщо напередодні й упродовж кількох років «українізації» ще виходили кілька періодичних видань (журналів і альманахів), що уособлювали український національний дух («Бібліологічні вісті», «Україна», «Промінь», «Шлях», «Літературно-критичний альманах», «Універсальний журнал», «Мистецтво», «Шлях мистецтва», «Гроно», «Книгар», «Червоний вінок», «Зшитки боротьби», «Арена», «Музикант» тощо), то після сфальсифікованого процесу проти Спілки визволення України (1930), після Голодомору 1932–1933 рр., після постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про українізацію в ДСК, Казахстані, Середній Азії, ЦЧО та інших районах СРСР» (15 грудня 1932 р.) була вже тільки «партійно-радянська преса України», або «преса Радянської України», або «преса Української РСР», що відкидала ідею незалежності України як буржуазно-націоналістичну, як ворожу комуністичній ідеології, про що красномовно свідчить підручник «Історія партійно-радянської преси України», що вийшов друком напередодні розвалу СРСР (1989). Будь-яка інша преса була для радянських дослідників ідеологічно і політично ворожою. У складі СРСР Україна не була самостійною, незалежною державою, тому й мови не могло бути про «українську пресу». Але в той же час на території України (власне кажучи, на заході України) існувала преса українського збройного підпілля (40-ві – початок 50-х рр. ХХ ст.), що воювало проти радянської влади в ім'я незалежності України під девізом

«Свободу народам, свободу людині»; в 70-ті рр. виник український самвидав («Український Вісник»), у другій половині 80-х років (час перебудови) почали виходити десятки друкованих видань неформальних громадських організацій, багато з них також були натхненні саме ідеєю незалежності України – це і була українська преса, на відміну від «партійно-радянської преси України».

Обґрунтованого підходу вимагає класифікація преси, що виходила на території України під час німецької окупації 1939–1944 рр. У 2007 р. з'явилося двотомне дослідження К. Курилишина «Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.)». Автор сумлінно описав 365 видань легальної україномовної періодики, які виходили на українських землях. Спираючись на ці два критерії – мова і територія – автор і визначає ці видання як українські. Але ж були, з одного боку, друковані органи німецької окупаційної влади, що виходили українською мовою, і були друковані органи українських товариств, організацій тощо. Україномовні видання окупаційної влади проповідували і утопії фюрера, і ідеї нацизму, і расизм (хоча критика комуністичної ідеології, публікації про зв'язчі злочини військ НКВС у західних областях УРСР після нападу Німеччини на Радянський Союз цілком резонні).

Не можна усі україномовні видання часів німецької окупації вважати «українськими» бодай тому, що це в методологічному аспекті неправильно, а в політичному – загрожує небезпекою звинувачення українців у колабораціонізмі (що й роблять деякі політики). Нема підстав вважати українськими, наприклад, такі видання як «Верхнедніпровська газета: орган гебітскомісара», «Визволення: газета для населення звільнених областей», «Відомості Київської міської управи», «Відродження: орган гебітскомісара в Таращі, Київська генеральна округа», «Відродження: орган Роменської міської управи», «Вільна Україна: орган Дніпропетровської обласної та міської управи», «Вісті Лохвиччини: офіційний вісник гебітскомісара Лохвиччини», «Голос Дніпра: видає Управа м. Херсон», «Голос Охтирщини: часопис Охтирської округи», «Дзвін Волі: орган гебітскомісара Білої Церкви», «Дніпропетровська газета: щоденний офіційний орган міста Дніпропетровська», «Донецька газета», «Донецькі новини», «Українська земля» (Макіївка, видавець – відділ пропаганди і господарське управління) та інші – є ще десятки подібних видань. Якщо газета «Нова Україна» (Харків) пропагувала ідеологію націонал-соціалізму, як об'єктивно зазначає К. Курилишин [8, с. 61], то цей чинник і був головним, визначальним – це була преса окупаційної влади, це була німецька україномовна преса. І на цей висновок ніяк не може вплинути факт участі у функціонуванні видання багатьох відомих українських письменників і вчених з їх утопічною надією побачити «нову Україну», а не «Райхскомісаріат», побачити «нову Україну» в умовах окупації і за допомогою Третього Райху.

Інша справа – ті легальні періодичні видання, які також виходили в умовах окупації, але були органами українських структур або, що більше, виходили нелегально. Кілька прикладів. У Кракові виходила газета «Краківські Вісті», орган Українського центрального комітету, який здійснював правовий захист українців, а головне – УЦК намагався хоч якось організувати життя українців в умовах окупації і допомогти їм вижити. До українських можемо зарахувати і «Студентський Прапор», «Малі Друзі», «Дорога» (для юнацтва), питання літератури і мистецтва висвітлювала газета «Наші Дні», – і ці та інші періодичні видання

українською мовою, що виходили в системі УЦК, вважаємо українськими, але не газети «Українські щоденні вісті» або «Львівські вісті», бо перша – орган міської управи, а друга – щоденник для дистрикту «Галичина», тобто була органом німецької окупаційної влади. Українським виданням була газета «Волинь» (Рівне), кількох співробітників якої гестапо розстріляло 1942 р. Деякий час головним редактором «Волині» був У. Самчук, відомий український письменник. У Києві 1941 р. виходив в умовах німецької окупації тижневик літератури і мистецтва «Літаври». Його редагувала О. Теліга, яку німецька окупаційна влада разом з її товаришами розстріляла в Бабиному Яру в лютому 1942 р. (О. Теліга була членом ОУН).

Безумовно, українською є преса, що виходила в системі підпільного українського збройного опору (маємо на увазі пресу Організації українських націоналістів, Української Повстанської Армії і Української Головної Визвольної Ради, а це десятки різного типу видань). У резолюціях Другої конференції ОУН(р), яка відбулася в квітні 1942 р., сказано: «Свою політику ми будемо: а) на творенні та розбудові власних революційно-політичних і військових сил; 2) на самостійницькій, ні від кого незалежній всеукраїнській політиці революційної боротьби; в) на використанні всіх можливостей і сил, що сприятимуть повстанню Української Держави. Зокрема на створенні широкого фронту боротьби поневолених народів Сходу й Заходу Європи...; д) московсько-большовицькій міжнародній концепції інтернаціоналу й німецькій концепції т. зв. «Нової Європи» ми протиставляємо міжнародню концепцію справедливої національно-політично-господарської перебудови Європи на засаді вільних національних держав під гаслом – «Свобода народам і людині»; е) ми наголошуємо на ідеї Самостійної Соборної Української Держави, яка є життєвою необхідністю й вічним стремлінням Української Нації, вважаючи, що тільки справедлива розв'язка українського питання може зрівноважити сили Сходу Європи й зумовити вільне життя народів, поневолених Москвою» [9, с. 31].

З ентузіазмом у деяких населених пунктах Західної України зустрічали Червону армію 17 вересня 1939 р. Але після розпочатих депортації, насильницької колективізації, репресій, звірячого знищення частинами НКВС в'язнів на початку війни з нацистською Німеччиною прихильності до радянської влади вже не було. УПА боролася і проти німецької влади, і проти радянської. Залежно від політичних переконань в Україні по-різному ставляться до ОУН–УПА, негативне ставлення можна зауважити і в деяких суміжних сусідніх державах, але пресу ОУН–УПА–УГВР вважаємо українською не тільки за ознакою української мови цих видань, але й тому, що ці видання захищали головний історичний імператив української нації – ідею державної самостійності та незалежності.

Більш дискусійним є питання про пресу дивізії «Галичина». Ця дивізія воювала проти Радянської армії не в складі вермахту (де могли бути тільки німці), а в складі есесівських військ – де було і багато інших національних збройних формувань. У відповідь на звинувачення у колабораціонізмі дивізії «Галичина» можна використовувати бодай один важливий аргумент – після закінчення війни союзники не видали Радянському Союзу дивізію «Галичина» (на відміну, скажімо, від «власовців»), їх не судили як військових злочинців на Нюрнберзькому процесі. Поява дивізії «Галичина» була зумовлена й історично, і політично. Вона

була однією з ланок українського збройного шляху до відновлення державності. Якщо керівництво ОУН–УПА негативно ставилося і до нацистської Німеччини, і до радянської влади, негативно ставилося до створення дивізії, то ініціатори та організатори її створення розраховували використати одного ворога в боротьбі з іншим, розраховували, що після закінчення Другої світової війни наявність українського військового формування допоможе позитивно вирішити українське питання (тобто ту ж проблему незалежності України). Дивізія «Галичина» – це українська структура в системі німецької державності (безумовно, ворожої українським національним інтересам), мета цієї структури – незалежність України, і тому її пресу (журнал «До перемоги», газети «До зброї», «Український козак») треба зарахувати до української преси. Такий висновок продиктований не політичними симпатіями, а є наслідком логічного мислення. Зрозуміло, організаторів дивізії (це насамперед В. Кубійович, який очолював УЦК) можна звинуватити в ідеалізмі, в абстрактності політичного мислення, в утопічності надій, у зайвій гіперболізації подібності між 1914 р. (створення Легіону Українських січових стрільців, що воювали в лавах австро-угорської армії проти Росії) і 1943 р. (створення дивізії «Галичина», що воювала проти Радянського Союзу) – саме УСС належить головна заслуга у створенні Західноукраїнської Народної Республіки в листопаді 1918 р. У 1945 р. ситуація не повторилася – цього разу на основі дивізії «Галичина» було створено всього лише Українську національну армію. Після війни дивізію інтернували в таборах. Переживши ці табори, колишні вояки дивізії організували українське наукове, культурне, суспільно-політичне життя в еміграції, вони багато зробили для того, щоб Україна, українське питання не зникли з політичного лексикону міжнародного життя, щоб вона стала незалежною державою.

Перейдімо до сьогодення. У 1994 р. Науково-дослідний центр періодики (тепер Науково-дослідний інститут пресознавства) НБ імені В. Стефаника НАН України почав видавати серію «Українська журналістика в іменах» за редакцією М. Романюка (вийшло вже майже двадцять випусків). Наукове значення цього видання настільки важливе, що навіть важко переоцінити – для вчених, для читачього загалу відкрито сотні імен, сотні журналістів, публіцистів, видавців, що творили історію України, історію журналістики, чий творчий доробок увійшов у скарбницю нашої науки і культури. Заперечення викликає інше. Принцип добору, яким керуються упорядники «Української журналістики в іменах», нехитрий – усі журналісти, які тією чи іншою мірою пов'язані з Україною, згадані тут. Треба мати або нестримну наукову фантазію, або керуватися некоректним, м'яко кажучи, розумінням змісту поняття «українська преса» (чи «українська журналістика»), щоб до її імен зарахувати таких українофобів, як Є. Бош і Артем (Ф. Сергеев), щоб тут були В. Жаботинський (попри деякі вагання все ж підтримав звинувачення С. Петлюри в єврейських погромах), В. Беляєв (автор «Старої фортеці», як кореспондент Всесоюзного радіо від серпня 1944 р. був у складі «Всесоюзної надзвичайної комісії з розслідування звірств гітлерівців і українських націоналістів, підтримуваних греко-католицькою церквою») та ін. За такою логікою ті періодичні видання, що їх видають у т. зв. народних республіках – Донецькій і Луганській, також українські, як і журналісти, що там працюють. Останнє із цих видань – журнал «Новая земля», перше число якого появилось в жовтні 2014 р. Саме ж видання позиціонує себе як захисника і представника т. зв.

Новоросії (газета «Новороссия» теж виходить, її нелегально розповсюджують в різних регіонах нашої держави) як частини «русского мира»... Це В. Липинський став українцем, це В. Габсбург-Лотрінген, австрійський архикнязь, відчув себе українцем і став Василем Вишиваним, але від терористів, російських найманців, українофобів цього не треба і не варто чекати.

Ми за плюралізм думок (хоча двох істин не буває), за толерантність, проте треба чітко усвідомити: або «українська преса» – це вся преса, що виходила на території України, і це одна річ (тобто це «територіальний» підхід, така собі Україна «з артиклем», а тоді, зрозуміло, будуть і «южные области России», «юг России» – Малоросія у кращому разі), або ж «українська преса» – це преса, що виходила в Україні або за її межами і будь-якими мовами та відображала історичні імперативи України, захищала її традиції, культуру, мову і найголовніше – ідею державності. Одне слово, Україна «без артикля», – геополітичний, міжнародний суб'єкт. Ось чому в нас немає підстав вважати українськими ті російськомовні періодичні видання, які нині заперечують ідею незалежності України, саме існування українського народу з його історичними та культурними традиціями і мовою, які пропагують «єдинство русского народа» і «русский мир». Не є українською україномовна преса, наприклад, комуністичної партії України. Це – преса в Україні. Не є більшовицькі публіцисти, українофоби, противники загальнолюдських вартостей українськими журналістами. «Українську школу» в польській поезії нікому не спаде на думку зараховувати до української літератури. Повчальним має бути те, що Т. Шевченка в ювілейні роки (1911 і 1914) російські публіцисти почали вважати «русским поэтом» (в контексті «єдинства русского народа»), хоча ставлення до нашого генія було різне. Я розумію спокусу називати іншого українського генія – М. Гоголя українським письменником, який писав російською мовою, але чомусь Ю. Липа назвав його «батьком зрадників»...

Ми намагалися довести, що «українська преса – це не аморфна, розпливчаста метафора, що дозволяє двозначну інтерпретацію залежно від політичних симпатій чи суб'єктивного погляду дослідника, а поняття, визначення змісту якого цілком узгоджується з логікою мислення – але тільки в тому випадку, якщо визначальним критерієм історії української преси є ідея державності – цей найвищий імператив української нації.

1. Прилипко О. «Есть тоска веселая в шалостях строки» / О. Прилипко // День. – 2013. – 16–17 сентяб.

2. Липа Ю. Батько дефетистів / Ю. Липа // Вісник. – 1935. – Кн. II. – С. 122–138.

3. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення / В. Ігнатієнко // Бібліологічні вісти. – 1923. – Кн. 3. – С. 22–26.

4. Михайлин І. Методологічні проблеми історії української журналістики / І. Михайлин // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2002. – Т. 8. – С. 22–34.

5. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 р.): (історико-бібліографічний етюд) / І. Ігнатієнко. – Державне видавництво України, 1926. – 98 с.

6. Ігнатієнко В. Українська преса в 1922 році / В. Ігнатієнко // Бібліологічні вісти. – 1923. – Кн. 1. – С. 3–8.

7. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – К. : Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 1999. – 368 с.

8. Курилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження : у 2 т. / К. Курилишин. – Львів, 2007. – Т. 1. – 592 с.

9. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. : зб. док. – Видання ЗУ ОУН. – 1955. – С. 31.

TO QUESTION ABOUT MAINTENANCE (CONTENT) OF CONCEPT THE «UKRAINIAN PRESS» (OR INVITATION TO DISCUSSION)

Stepan Kost'

*Ivan Franko National University of Lviv,
Chuprynky str., 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

The author makes an attempt to examine the notion of «Ukrainian press» on many examples from history of the Ukrainian press. At the same time, the author believes that it is possible and necessary debate on this topic.

Keywords: history of Ukrainian press, history of Ukraine, concept of «Ukrainian press».

К ВОПРОСУ О СМЫСЛЕ ПОНЯТИЯ «УКРАИНСКАЯ ПРЕССА» (ИЛИ ПРИГЛАШЕНИЕ К ДИСКУССИИ)

Степан Кость

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Генерала Чупринки, 49, г. Львов, 79044, Украина
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

На многочисленных примерах из истории украинской прессы проанализировано смысл понятия «украинская пресса» и предложено авторское толкование этого понятия. При этом автор не возражает, что этот вопрос пока достаточно дискуссионный.

Ключевые слова: история украинской прессы, история Украины.